Μνήμη Ιωάννας Βαλαρή: Αναφορά στις κυρίες της γειτονιάς μου

■ Του **ΧΑΡΗ ΣΤΡΑΤΙΔΑΚΗ**

Γεννήθηκα στην περιοχή που ακούγεται ως «Σχολή Χωροφυλακής» ή «Σχολή Αστυνομίας» πριν από έξι περίπου δεκαετίες. Έχω ζήσει σ' αυτήν ακριβώς μισό αιώνα και παρακολούθησα τις αλλαγές της ως ενεργό μέλος αλλά και ως θεατής, με ουδέτερο δηλαδή μάτι. Πριν από μια δεκαετία, με τη θλιβερή είδηση της αποδημίας της γειτόνισσάς μας *Λέλας Ανδρουλιδάκη*, είχα κάνει ένα δημοσίευμα γι' αυτήν, που στη συνέχεια μετεξελίχθηκε σε βιβλίο και σε διάλεξη στο Λύκειο των Ελληνίδων, με θέμα τη γειτονιά μου και τον μετασχηματισμό της.

Πολλά λείπουν από εκείνη την έκδοση, αλλά σίγουρα ο πιο αδικημένος τομέας της ήταν οι κυρίες της γειτονιάς μας. Σήμερα, με τη συμπλήρωση σαρανταημέρου από την εκδημία μιας άλλης κυρίας από αυτές, της **Ιωάννας Στραπατσάκη-Βαλαρή**, θα προσπαθήσω να συμπληρώσω εκείνο το κενό, μέσα από τα πάντα φιλόξενα «Ρεθεμνιώτικα Νέα».

Θα πρέπει να διευκρινίσω ότι στη γειτονιά μας είχαμε «κυρίες» και όχι βέβαια «αρχόντισσες», κατά την έκφραση του συρμού. Μπορεί κάποιες από αυτές να κατάγονταν από αστικές οικογένειες, κανείς όμως ποτέ δεν σκέφτηκε να τις αποκαλέσει με

το προσωνύμιο αυτό, ούτε καν οι υπηρέτριες όσων από αυτές είχαν την πολυτέλεια να διαθέτουν. Γιατί, όλες είχαν καταρχήν επίγνωση της καταγωγής των γονέων τους ή των παππούδων τους από την επαρχία και της σχετικότητας της αστικής τους ιδιότητας. Τον -όποιο- τίτλο γνώριζαν ότι τον κέρδιζαν όχι με τη γενεαλογία τους αλλά με τη συμπεριφορά τους, ατομική και κοινωνική.

Θα πρέπει να διευκρινίσω επίσης ότι η σημερινή αναφορά δεν περιλαμβάνει το σύνολο των κυριών. Κι αυτό γιατί μερικές από αυτές -ελάχιστες δυστυχώς- είναι ακόμα εν ζωή, οπότε θα ήταν τουλάχιστον άκομψο να αναφερθούν σ' ένα δημοσίευμα μνήμης. Κάποιες άλλες έχουν μεταστεί μεν εις Κύριον αλλά δεν περιλαμβάνονται επειδή δεν ανήκαν στον «κόσμο» μου, εκείνον δηλαδή που αποτελούσε το δεύτερο μάτι της μάνας μας στις ατελείωτες ώρες που λείπαμε από το σπίτι μας ή που είχαμε το θάρρος να πάμε να τους πούμε τα κάλαντα, να ζητήσουμε νερό ή να κάνουμε ποδαρικό.

Θα ξεκινήσω με την κυρία, τα χέρια της οποίας με έφεραν στον κόσμο. Ήταν η γλυκιά **Ελευθερία Λαμπάκη** από τον Άγιο Κωνσταντίνο. Είχε σπουδάσει δασκάλα στο Αρσάκειο, είχε δηλαδή κάνει ένα άθλο, για τα μέτρα της εποχής εκείνης. Γι' αυτό και σήμερα θα προσπαθήσω να την ζωντανέψω εδώ μέσα από μια φωτογραφία της ως δασκάλας και όχι ως βοηθού ιατρού, που έγινε στη συνέχεια. Τη φωτογραφία αυτή είχε δημοσιεύσει ο αείμνηστος *Μανός Αστρινός* και μας δείχνει το εκπαιδευτικό προσωπικό του Τούρκικου Σχολείου το σχολικό έτος 1920-21 (ή το επόμενο). Μέσα στην έκθεση χειροτεχνημάτων ξεχωρίζουμε μυθικά ονόματα της εκπαίδευσης της εποχής εκείνης, την *Μαρία Βιτσικουνάκη*, τον *Γεώργιο Δαφέρμο*, την *Ευαγγελία Δροσάκη*, τον *Παντελή Ηλιακάκη*, την *κυρία Ελευθερία* μας στην άκρη αριστερά, την *Ελένη Πρεβελάκη* και την *Ευαγγελία Βαλαρή-Λαμπάκη*.

Όμως, άλλα έδειχναν οι εκλεκτές σπουδές και άλλα ετοίμαζε η μοίρα της κυρίας *Ελευθερίας*. Ο γάμος με τον γιατρό μαιευτήρα *Νίκο Λυράκη* επέφερε αυτόματα την απόσυρση από το προγαμιαίο επάγγελμα. Κι έτσι η κυρία *Ελευθερία* μετατράπηκε σε μια πρώτης τάξης βοηθό του γιατρού και ταυτόχρονα σε μια πρώτης τάξης ψυχολόγο και ψυχαναλύτρια των επιτόκων της κλινικής. Όμως η συνέχεια της επεφύλασσε μια συμφορά: έχασε τον πρωτότοκο γιο της *Γιώργο*, από νεφρική ανεπάρκεια στα 38 του χρόνια. Και η καλή μας κυρία *Ελευθερία*, τα χέρια της οποίας μας είχαν ανασύρει στον κόσμο αυτό και μας είχαν δώσει το πρώτο χτύπημα στην πλάτη για να πάρουμε την πρώτη και δυσκολότερη αναπνοή, δεν μπόρεσε ποτέ να ξεπεράσει την απώλεια.

Τα χέρια της κυρίας Ελευθερίας με είχαν παραδώσει λίγα λεπτά αργότερα σ' εκείνα μιας άλλης κυρίας, της **Αργυρής Ψιμικού-Στρατιδάκη**, της μητέρας μου. Σ' αυτήν θα μου επιτραπεί να μην κάνω σήμερα αναφορά, μιας που στην εκδημία της το 2013 είχα την ευκαιρία να την περιγράψω μ' ένα βιβλιαράκι, που προσέφερα ως αντίδωρο σε όσους την τίμησαν στο μνημόσυνό της. Αρκούμαι εδώ σήμερα να σημειώσω ότι ήταν χαρισματική σ' αυτό που αποκαλούμε «γράμματα», αλλά ο πατέρας της (και παππούς μου), παραδοσιακός στρατιωτικός της εποχής (ο *Ψιμικός* ο γνωστότερος ως Στρατολόγος), δεν της είχε επιτρέψει να συνεχίσει τις σπουδές της. Αντ' αυτού επέλεξε να συνδέσει τη ζωή της με έναν εγγράμματο της εποχής, τον πατέρα μου, δίπλα στον οποίο είχε όλες τις ευκαιρίες να μορφωθεί βαθύτερα και να έχει και μία πνευματική επικοινωνία, πέραν εκείνης που της προσέφερε ο έγγαμος βίος.

Μέχρις εδώ έχω κάνει ένα άλμα, από την αρχή της οδού *Επιμενίδου Μαρούλη*, από την Κλινική Λυράκη, στο τέλος της, στο πατρικό μας δηλαδή, που βρισκόταν εκεί που σήμερα στεγάζεται το φροντιστήριο αγγλικών Φήταμ. Με την ευκαιρία θα πρέπει να σημειώσω ότι ούτε βέβαια από το βιβλίο μου έγινε ποτέ γνωστός ο δρόμος μας αυτός αλλά ούτε και από τον ήρωα *Επιμενίδη Μαρούλη*, που είχε λάβει μέρος στις κρητικές επαναστάσεις και είχε τραυματιστεί στη μεγαλύτερη από αυτές το 1867. Διάσημος ανά το πανελλήνιο έγινε μόνο πρόσφατα, σε σημείο που να του αφιερώνονται ρεπορτάζ ειδήσεων και χιουμοριστικές εκπομπές των «Αμάν», από τον πρωτότυπο τρόπο ασφαλτόστρωσης της οδού που φέρει το όνομά του, με τα απαραίτητα κενά σε όσα σημεία είχε την ατυχία να εμφιλοχωρούν αυτοκίνητα ή κάδοι σκουπιδιών.

Υπόσχομαι στους αναγνώστες από εδώ και κάτω να είμαι πιο ορθόδοξος στη διαδρομή μου στη γειτονιά, όπως άλλωστε αποδείχτηκε και η κατασκευαστική εταιρεία κατά την επανασφαλτόστρωση, οπότε κάλυψε ακόμα και τα σημεία στα οποία οι πλακατζήδες γείτονές μου είχαν βγάλει τραπεζάκια και απολάμβαναν περιπαιχτικά τη λιακάδα. Επόμενη λοιπόν κατά σειρά κυρία της γειτονιάς ήταν η **Μελπομένη Μουσούρου**. Αυτή καταγόταν από πραγματικά παλιά οικογένεια, που μπορεί να έφτανε και μέχρι έναν από τους μεγαλύτερους αναγεννησιακούς φιλόλογους, τον *Μάρκο Μουσούρο*, αν και η ρεθεμνιώτικη καταγωγή του αμφισβητείται σήμερα ολοένα και περισσότερο. Ο πατέρας της, λίαν εγγράμματος (συμμαθητής με τον *Ελ. Βενιζέλο* στη Σύρο και επιστήθιος φίλος του), είχε τελικά στραφεί στο λαδεμπόριο και εκεί είχε μεγαλουργήσει. Έτσι, δεν του ήταν εύκολο να δεχτεί τον έρωτα της κόρης του με έναν ανθυπολοχαγό των ρωσικών δυνάμεων κατοχής του Ρεθύμνου, έστω κι αν αυτός ήταν αποδεδειγμένα ένα παλικάρι, αφού είχε εκδιώξει με τους φαντάρους του την οθωμανική φρουρά από τη Φορτέτζα. Όμως, για μια ακόμη φορά ο

έρως αποδείχτηκε ανίκητος, όπως άλλωστε το είχε διατυπώσει ο Σοφοκλής ήδη από τον 5ο αιώνα π.Χ., και η ωραία *Μελπομένη* κατόρθωσε το ακατόρθωτο, όχι όμως και εκείνο που κάθε γυναίκα συνηθίζεται να θεωρεί ως ύψιστη στιγμή πραγμάτωσής της, την τεκνοποιία. Γι' αυτό και ήταν μεγάλη της χαρά να μας δέχεται τα γειτονόπουλα στον απίθανο κήπο του αρχοντικού της, να μας αφήνει να τον αποθαυμάζουμε και να μας αποχερίζει μ' ένα σωρό καλούδια.

Γειτόνισσα της διπλανής πόρτας ήταν η κυρία **Ελενίτσα Πρεβελάκη-Βογιατζάκη**. Κόρη του γνωστού μας γυμνασιάρχη Μιχαήλ Πρεβελάκη, είχε μείνει νωρίς ορφανή από τη μητέρα της *Αιμιλία Δανδόλου* και ο πατέρας της είχε παίξει γι' αυτήν τους ρόλους και των δύο. Συνέδεσε τη ζωή της με έναν επίσης γιο εκπαιδευτικού, τον *Μανόλη*, γιο του *Ιωάννη Βογιατζάκη*, ο έρωτας των οποίων ήταν παραδειγματικός και ιστορικός. Στη φωτογραφία βλέπουμε τον γάμο τους, τότε που αυτοί πραγματοποιούνταν στις κατοικίες και όχι σε εκκλησίες. Οι νεόνυμφοι και ο πεθερός απαθανατίστηκαν συμβολικά κάτω από το κάδρο της πρόωρα χαμένης μητέρας, που δεν πρόλαβε να γίνει πεθερά, η οποία όπως λεγόταν -και όπως φαίνεται κι εδώ- ήταν καλλονή. Η κυρία *Ελενίτσα* πέρασε πολύ δύσκολες μέρες κατά τη δικτατορία, όταν τα παιδιά της *Γιάννης* και *Αιμιλία* πιάστηκαν από τους συνταγματάρχες και στραπατσαρίστηκαν. Η ταλαιπωρία εκείνη σφράγισε οπωσδήποτε την υπόλοιπη ζωή της.

Στην απέναντι μονοκατοικία διέμενε η κυρία **Λέλα Λουκάκη-Ανδρουλιδάκη** με τον *Κωστή* και την *Άργη* της. Είχε χάσει τον άνδρα της νωρίς και προσπαθούσε να αναστήσει τα βλαστάρια της με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, μέσα στις δυσκολίες της εποχής εκείνης για όλους και ιδιαίτερα για τα απορφανισμένα παιδιά. Το σπίτι της ήταν πάντα ανοιχτό για το παιδομάνι της γειτονιάς μας και τα παιδιά της καλοί μέτοχοί του σε όλα. Η κυρία Λέλα τα καθοδήγησε να κάνουν καλές σπουδές και να συνδέσουν τη ζωή τους με σημαντικούς συμπολίτες. Της αφιέρωσα ένα από τα πιο συναισθηματικά βιβλία μου, αφορμώντας από το ερώτημά της *«πού είναι η γειτονιά μου και πού οι γειτόνοι* μου;», που της ερχόταν συχνά στα χείλη όταν, περιηγούμενή της, δεν έβρισκε να αναγνωρίσει σχεδόν τίποτα απ' αυτά που είχε γνωρίσει.

Στη γωνία των οδών Μαρούλη και Καστρινάκη ζούσε μια άλλη σημαντική κυρία, η **Βαγγελίτσα Βαλαρή**. Κι αυτή είχε χάσει τον σύζυγό της *Μιχάλη* πολύ νωρίς, το 1960, όμως δεν είχε χάσει ούτε το κουράγιο της ούτε και το χιούμορ της. Ήταν νοικάρισσα στο πατρικό σπίτι των *Βογιατζάκηδων*, αλλά, προκειμένου να τα καταφέρει οικονομικά, οι ιδιοκτήτες της επέτρεπαν να υπενοικιάζει δωμάτιά του. Όπως το θυμάμαι, ήταν ένα κλασικό για την περίοδο μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο σπίτι του Ρεθύμνου, με έναν μακρύ διάδρομο και εναλλάξ πολλά ψηλοτάβανα δωμάτια. Το σχέδιο αυτό βοηθούσε την επενοικίαση και στη συνύπαρξη εκεί πολλών κοριτσιών, εν είδει ιδιότυπου κοινοβίου, τα οποία συχνά η καλή μας κυρία *Βαγγελίτσα* φρόντιζε και να αποκαταστήσει, βοηθούντων και των εσπερίδων που πραγματοποιούνταν σχεδόν καθημερινά στην αυλή της.

Παρακάμπτοντας τη γωνία και μπαίνοντας για λίγο στην οδό *Νικολάου και Μαρίας Καστρινάκη*, συναντούσαμε στην ίδια πλευρά του δρόμου μια άλλη εκλεκτή κυρία, την **Μαρία Αλεφαντινού**. Ήταν μία από τις πρωτοπόρους του Ρεθύμνου, νηπιαγωγός, σπουδασμένη στο Διδασκαλείο Νηπιαγωγών της *Αικατερίνης Λασκαρίδου*. Όπως το έχω γράψει και αλλού, δεν πρόλαβε να κάνει παιδιά και παιδιά της ήταν όλα του κόσμου τούτου, μεταξύ των οποίων περίοπτη θέση καταλάμβανε η αφεντιά μου. Όντας στα τελευταία της στο κρεβάτι του πόνου, παρακαλούσε τη μητέρα μου να με στέλνει να παίζω έξω από το παράθυρό της για να ξεχνιέται για λίγο. Δεν ξέρω πόσο άξιος γι' αυτή την αφειδώλευτη αγά-

πη αποδείχτηκα, όμως το προσπάθησα, γράφοντας και αφιερώνοντάς της το βιβλίο μου για την ιστορία της νηπιακής εκπαίδευσης στο Ρέθυμνο.

Ακριβώς απέναντι ζούσε η κυρία **Ελένη Παπακωνσταντή-Ψιμικού**, γιαγιά από την πλευρά της μητέρας μου. Και γι' αυτήν όμως έχω γράψει αρκετά αλλού, οπότε παρέλκει η επανάληψή τους εδώ. Να προσθέσω μόνο ένα περιστατικό που ανέφερε ο ανιψιός της και θείος μου *Αριστείδης Λιαναντωνάκης* στην *Μαρία Τσιριμονάκη*, που το απαθανάτισε στο αξεπέραστο «Εν Ρεθύμνω». Ήταν τότε που η πεθερά της αδελφής της, αστή και Ιταλίδα στην καταγωγή, προσπαθούσε να τις κοινωνικοποιήσει, άρτι αφιχθείσες από το χωριό. Τους ζητούσε λοιπόν να συνομιλούν όταν βρίσκονταν στους δημόσιους χώρους αντί να χάσκουν με τα πρωτόφαντα που έβλεπαν μπροστά τους. Κι

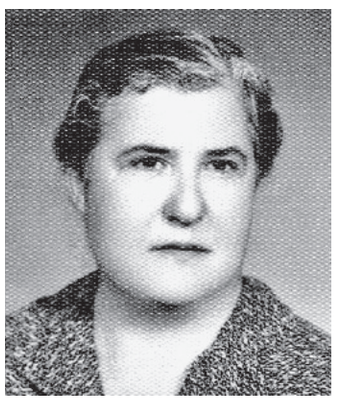

όταν εκείνες τη ρωτούσαν με απορία τι να λένε, η έμπειρη πεθερά τούς πρότεινε η μία να αριθμεί μέχρι το τέσσερα και η άλλη να αντιριθμεί μέχρι το οκτώ!

Προχωρώ παρακάτω στο υποστατικό της **Ευαγγελίας Ακτουδιανάκη Βιστάκη**. Η *κυρία Ευαγγελία* ήταν καθηγήτρια μαθηματικός της εποχής εκείνης, όπως άλλωστε και ο πρώωρα χαμένος αδελφός της *Ανδρέας*. Παρότι δεν φημιζόταν για την μεταδοτικότητά της στην έδρα, στο σπίτι της φοιτούσαμε πολλά γειτονόπουλα, από εκείνα που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν «ανεπαρκείς» στα μαθηματικά ή και «τούβλα», δωρεάν και με όχι άσχημα αποτελέσματα. Το ζεύγος *Βιστάκη* δεν κατάφερε να αφήσει απογόνους και, παρότι εύπορο, δεν επιχείρησε να υιοθετήσει κάποιο από τα άφθονα διατιθέμε-

να τότε ορφανά ή και παιδιά της καταφρόνιας. Έτσι «παιδιά» των *Βιστάκηδων* ήμασταν τα γειτονόπουλα, με όλα τα σχετικά πλεονεκτήματα σε μπουναμάδες και κεράσματα.

Λίγο παρακάτω, στην απέναντι γωνία της Επιμενίδου Μαρούλη, μια άλλη κυρία της γειτονιάς ζούσε με την οικογένειά της και τον σκύλο τους, τον *Πεπίτο*. Ήταν η κυρία **Παγωνίτσα Σαουνάτσου**, που συνέδεσε τη ζωή της με έναν προοδευτικό συμπολίτη, τον δικηγόρο *Νίκο Δασκαλάκη*. Θαυμάζαμε την κατοικία της οικογένειας και ήμασταν φίλοι με τα παιδιά της, ιδιαίτερα με τον *Κωστή*, ο οποίος αγαπά βαθιά το Ρέθυμνο, προσπαθεί να το βελτιώσει στις υποδομές του και το επισκέπτεται συχνά.

Το βάθος του δρόμου καταλάμβανε το επιβλητικό διώροφο σπίτι των *Στραπατσάκηδων*. Εκεί μας περίμενε μια άλλη κυρία της γειτονιάς, η κυρία **Ιωάννα**. Αποτελώντας τέκνο ενός δυναμικού έρωτα, του *Γεωργίου Στραπατσάκη* και της *Ευφημίας Μανουηλίδου* από τη Ραιδεστό της ανατολικής Θράκης, δεν μπορούσε παρά να πα-

ντρευτεί με τη σειρά της από έρωτα, τον *Θεμιστοκλή Βαλαρή* από το Ατσιπόπουλο. Οι αναγνώστες θα μου επιτρέψουν στο σημείο αυτό να ξαναδώσω για δημοσίευση τη φωτογραφία του γάμου τους στην Αγία Βαρβάρα το 1951, την οποία είχα δημοσιεύσει και πριν από σαράντα μέρες, με τον τίτλο «Ωραίοι σαν άγγελοι».

Οπωσδήποτε η *κυρία Ιωάννα* ήταν από άλλη πάστα, σε σχέση με τις κυρίες της γειτονιάς. Αν και είδαμε ότι και εκείνες δεν έπασχαν από δυναμικότητα, η *κυρία Ιωάννα* διέθετε άλλο ταπεραμέντο. Γνώριζε πολλές ξένες γλώσσες και εργαζόταν στην Εθνική Τράπεζα. Χωρίς να γνωρίσω ακριβώς, υποψιάζομαι ότι εκείνη ήταν που έπεισε τον Θεμιστοκλή να προχωρήσει στο τόλμημα της δημιουργίας του δεύτερου από τα ξενοδοχεία του Ρεθύμνου με ψηλές προδιαγραφές το 1967, μετά το κρατικό «Ξενία», απευθυνόμενο, πέραν των διερχομένων εμπορικών αντιπροσώπων, και στον προσδοκώμενο τότε τουρισμό. Στα μάτια μου αντιπροσώπευε το αεικίνητο, μη ξαποστάζοντας ούτε στιγμή, από την υποδοχή του ξενοδοχείου μέχρι το αγαπημένο της Λύκειο των Ελληνίδων και το μυθικό υποστατικό τους στο Ατσιπόπουλο. Πάνω

κι απ' αυτά όμως αποτελούσε το άκρως άωτο της ευθυκρισίας της γειτονιάς.

Η *κυρία Ιωάννα* υπήρξε **μία από τις τελευταίες κυρίες** που γνώρισα στα μικράτα μου. Από χρόνια αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα υγείας αλλά -όπως σε όλα της- δεν το έβαζε εύκολα κάτω. Οι έξοδοί της δεν ήταν σπάνιες, με τη βοήθεια των παιδιών της και της εκλεκτής μας γειτόνισσας *Ελένης Καραγιώργου*. Θα την θυμάμαι πάντα ως συστατικό μέλος της γειτονιάς και δεν θα λησμονήσω τα μετρημένα και ζεστά λόγια με τα οποία με προσαγόρευσε το 2007 στον «κόσμο» της, στον κόσμο του Λυκείου των Ελληνίδων, προκειμένου να δώσω εκεί μια διάλεξη.

Τέτοιες υπήρξαν πάνω κάτω οι κυρίες της γειτονιάς. Τις φαντάζομαι κάπου εκεί στο επέκεινα, καθισμένες πρόχειρα, με τα καλά τους ρούχα ή με τις ποδιές της κουζίνας τους, όπως τότε στα σκαλάκια, χαρούμενες, γελαστές, αισιόδοξες, εργατικές και αξιοπρεπείς στο έπακρο. *Κυρία Ιωάννα*, σε παρακαλώ, χαιρέτα μού τις και τις δέκα, μαζί με τον αγαπημένο σου Κλικλή!

strharis@yahoo.gr

Σημ.«P.N»

Το παρόν θέμα του καλού συνεργάτη και φίλου των «P.N.» **Χάρη Στρατιδάκη** δημοσιεύτηκε και χθες. Δυστυχώς όμως, «χτύπησε» ο δαίμων του τυπογραφείου και έγινε εσφαλμένη τοποθέτηση των φωτογραφιών. Έτσι δεν υπήρχε αντιστοιχία των προσώπων στις αντίστοιχες αναφορές. Γι' αυτό η εφημερίδα έκρινε ορθόν να ξαναδημοσιεύσει το πολύ ενδιαφέρον θέμα με τις φωτογραφίες στα σωστά σημεία αυτή τη φορά.